

különít Paisey el. Ezekon felül regisztrálja még a könyvekkel kapcsolatban álló több más szakmához tartozást is, mint amilyen a kisebb kiadványokat előállító és terjesztő un. Briefmahler, a főleg fametszetekkel foglalkozó Formschneider, a műkereskedő és a rézmetsző. A fenti csoportok már szinte önmagukban bemutatják a 18. század első felében a német könyvvilág működési színterét: kik is foglalkoztak könyvek vagy hasonló sokszorosítványok előállításával és forgalomba hozatalával hivatásszerűen.

Nem kevesebb, mint 436 város adatai szerepelnek Paisey kötetében Aechentől Kronstadtig (Brassó) és Revaltól (Tallin) Bozenig (Bolzano). Hatalmas terület, amely keleti irányban jelentősen túlmutat a Benzing által számításhoz vetten. Ez utóbbi ugyanis az összefüggő német nyelvterületre szorítkozott. Paisey ezt tágitotta: megtalálható nála Olmütz (Olomouc) és Brünn (Brno), Reval és Riga, Raab (Győr) és Ofen (Buda), Hermannstadt (Szeben) és Kronstadt (Brassó) stb. Ha alaposabban szemügyre veszi az ember a Kárpát-medence városait, úgy a kötet használója időnként elbizonytalankodhat. Kétségtelen, hogy a 18. század első felében a németeknek keletre történő kirajzása már csaknem elérte nálunk csúcspontját. A hazai városok lakóinak többsége németül beszélt. Ez volt a helyzet a fentiekben említett helységek mindegyikében, valamint a Paisey által ugyancsak feldolgozott Oedenburgban (Sopron), Eisenstadtban (Kismarton) és Pressburgban (Pozsony) is. Ugyanakkor azonban az ember hiába keresi pl. Bártfát, Kőszegét, Késmárkot, Lőcsét, ahol a lakosság zömmel ugyancsak németül beszélt. De ugyanezt a nyelvet használhatták — legalább is családnevük alapján — pl. a három hazai jezsuita műhely vezetőinek túlnyomó többsége is Nagyszombatban, Kassán és Kolozsvárott.

Félretéve ezt a bizonytalansági tényezőt, a sok ismert adat mellett érdekes újra is lehet találni. Így kiderült, hogy a Győrött 1746-ban kiadóként működött Simon Holtzer könyvkötő ezt megelőzően Innsbruckban folytatott hasonló tevékenységet, amiről a hazai szakirodalom eddig nem tudott.

A nyomdászok és kiadók betűrendes névsorát Paisey kötetében a városok szerinti mutató követi. Ebből kiolvasható — legalábbis az ott tevékenykedettek számát alapul véve — a 18. század első felének a könyvek közreadásában legfontosabb német városainak rangsora. Az élen — mintegy 150-150 céggel — Augsburg és Leipzig (Lipce) áll, melyeket — kb. 100-100 névvel — Frankfurt a. M., Köln és Nürnberg követ, majd — átlag-

ban 75 személlyel — Halle a.S. és Hamburg, végül pedig — átlag 50 névvel — Basel, Berlin, Jena és Wien (Bécs). Igen érdekes ez a rangsor, hiszen egyrészt a két vásárváros már előkelő helyen áll, ugyanakkor a később fontossá vált Berlin még mindössze egyharmada az egykori fényéből hamarosan sokat veszítő Augsburgnak stb.

Paisey munkájának többszáz tételes forrásjegyzéke a kiadvány végén egyben kitűnő szakbibliográfiának is beillik. Közöttük — a két brassói száz írásán felül — négy magyar szerzőtől származik: kettő németül, egy franciául és a nyelvileg szinte semleges Petrik VI. kötet. Nyelvünk sajnos továbbra is jelentős akadályt gördít az elé, hogy szakirodalmunk nemzetközileg használttá válhassék.

Bizonyosak lehetünk, hogy mindenki, aki régi nyomtatványokkal foglalkozik, legyen az könyvtáros, bibliográfus, antikvárius, könyvgyűjtő stb. csakis őszinte háláját fejezi ki Paiseynak eme értékes könyve közreadásáért. A hiányos impresszumadatok ezrei lesznek segítségével a jövőben megnyugtató módon feloldhatóak. Szeretnénk remélni, hogy a neves angol szakember a 18. század második felének hasonló jellegű adattárával is megörvendeztetni majd a nemzetközi szakmát.

BORSA GEDEON

Schmidt-Künsemüller, Friedrich-Adolf: Bibliographie zur Geschichte der Einbandkunst von den Anfängen bis 1985. Wiesbaden, 1987, Reichert Verlag. XVIII, 511 l.

A németek mindig elől jártak a könyvcsinálásban. Sok minden igazolhatja ezt, most éppen Schmidt-Künsemüllernek a könyvkötésművészetéről összeállított vaskos bibliográfiája a maga 8033 tételével, s az ehhez csatlakozó összesen 40 oldalas ötféle indexével. Schmidt-Künsemüller 43 fejezetbe sorolva a kezdetektől 1985-ig terjedően rendszerezte bibliográfiájában a könyvkötésre vonatkozó szakkönyveket, tanulmányokat és cikkeket. Jó száz év anyagáról van szó. Hasonlót Wilhelm Meyer 1925-ben adott ki Lipszében (*Bibliographie der Buchbinderei-Literatur*), majd folytatását 1932-ben Hermann Herbst, ugyanezen a címen. Nincs az a bibliográfia, amely vállalni tudná a teljességet. Schmidt-Künsemüller is bizonyos megszorításokkal veszi be bibliográfiájába a könyvkiállítási, antikvár- és aukció-katalógusokat (ez utóbbi kettőt csak akkor, ha azok kizárólag kötéseket ajánla-

nak), és csak a könyvtörténeti szempontból fontos *kötéstechnikai* munkákat. Nem foglalja magában ez a bibliográfia az egyes könyvművészekről szóló általános művészeti és bibliográfiai műveket sem.

Az egyes tételek a fejezeteken belül a cikkek keletkezésének *időrendjében* következnek; néhány kivétel pl. a 8a fejezetbe sorolt nemzetközi kötés-kiállítások vagy a 8c fejezetben a helyi kötés-kiállítások, amelyek a város *betűrendjében* követik egymást. A fontos monográfiákhoz és az összefoglaló művekhez a különösen jelentős recenziók bibliográfiai adatait is hozzárendeli.

A tételeket folyamatosan számozza 1-től 8033-ig. Egyes cikkek témájuknak megfelelően több helyen is előfordulhatnak, de mindenütt ugyanazon az egyetlen számon. Pl. Vera Sacknak Peter Schöffert gótikus díszítésű kiadói kötéséről írt cikke a német gótikus kötések fejezetében (18b) kap számot: 2983. tétel, majd újra megtalálható a kiadói kötések története fejezetben (39) eredeti számán, mely itt kerek zárójelben áll. Az egész bibliográfia rendszere világos, egyfajta szakkatalógusként kezelhető. A kutató a fejezetek és alfejezetek témája szerint kereshet benne, de rendelkezésre állnak hátul a betűrendes indexek: a szerzők, a könyvkötők, a könyvkötések gyűjtői, és a helynevek (a címben szereplő helynevek) mutatói. Ezen kívül van még egy tárgymutató is, amelyben olyan tárgyszavak vannak mint pl. *alla greca*, vagy a kötések ára, vagy az egyes országok kötései korszakok szerinti bontás nélkül. A folyóiratcímek rövidítési jegyzéke (mintegy 180 folyóiraté) a mű elején, az előző után áll. A bibliográfia tehát igen sokoldalú használatot tesz lehetővé.

Az 1. fejezetben vannak a korábbi kötésbibliográfiák, a-tól d-ig terjedően alcsoportokba rendezve, pl. periodikus, retrospektív, speciális stb. Ezt követik a kötésművészeti szakszótárak (2), majd a gyűjteményes munkák (3). Az 5. fejezet a kötés-kutatás irodalmát foglalja magában, és olyan alfejezetre oszlik, mint pl. terminológia, módszertani kérdések, kötéskatalogizálás vagy kötéshamisítások. A 10. fejezettől kezdődik a könyvkötéstörténet általában, majd az egyes országokra bontva. Ezt követi az antikvitás könyvszerve (11), a középkor kötései (12), a kora keresztény, pl. kopt, bizánci kötések (13), a rendkívül értékes, nemesfémekkel, drágakövekkel díszített ötvöskötések (14), a karoling (15), a román kori kötések (16), a bőrrajzos és bőrmetszéses kötések (17). A gótikus kötések nagy száma megkívánja az országok szerinti besorolást (18a—o), de külön fejezetben vannak a díszítetlen középkori kötések (19) és a különleges díszítésű,

pl. festett kötések (biccherna táblák, 20b). Nem túl nagy fejezet a keleti és a távolkeleti kötések (23, 24) csoportja. A több századot, de nem a teljes kötéstörténetet tárgyaló munkák a 25. fejezetben, országokra bontva találhatók, s csak ez után következnek a reneszánsz (28), a XVII. (31), a XVIII. (34), a XIX. (36) és a XX. század (38) kötéstörténeti bibliográfiája, mindig előbb az általános munkák, majd az egyes országokra vonatkozóak. A 40. fejezetben a kötéskuriózumok között búvárkodhatunk. A 41. fejezet a kötéstechnika fejlődését a XIX. század közepéig, a 42—43. a könyvkötőipar alakulását a XIX. század végéig követi.

A hihetetlenül gazdag forrásból nemcsak a kötés-kutató, hanem az általános könyvtörténész is haszonnal meríthet. Kellemes meglepetés, hogy milyen gondosan összeszedték ebbe a bibliográfiába a magyar vonatkozású anyagot. Amíg név szerint ismert magyar könyvkötő nem túl sok van (tíz tétel), addig a hatvankilenc magyar szerző könyvei és cikkei olyan fontos anyaggyűjtést jelentenek, hogy Hunyady József könyvének (*A magyar könyvkötés művészete a mohácsi vészig*, Bp. 1937) ötven oldalas bibliográfiája óta nem jelent meg hasonló a magyar kötés-kutatásról itthon sem. Olyan magyar könyvgyűjtő, aki esetében a kötések is fontosak, négy van mindössze: Vitéz János, Mátyás király, Oláh Miklós és Apponyi Sándor. Legalábbis róluk jelentek meg cikkek és könyvek. Ehhez annyi kiegészítés kívánkozik, hogy bár Mátyás király könyvtáráról és kódexéről több könyv és sok cikk megjelent, ez a bibliográfia is azt mutatja, hogy szigorúan a korvínak *kötéseiről* alig írtak, s ez a téma még mindig várja kutatóját. De ha a tárgyszóindex alapján a kíváncsi olvasó vizsgálja pl. „a romániai kötések”-et, olyan román szerzőkkel találkozik, akiknek cikkei nem lehetnek közömbösebbek a magyar kutató számára sem: pl. Nyugat-Transzilvánia könyvkötései, vagy Kolozsvár régi román könyveinek katalógusa stb. (5120—5122. tétel).

Nem lehetett könnyű a kis nyelveken, pl. lengyel, lett, cseh, magyar, román nyelven írott cikkek, könyvek feldolgozása. Ezek esetében az eredeti cím mellett ennek német fordítását is megtaláljuk. Elvértve hiba is előfordul. Pl. a 6056. tételben: Pór Nándor: *A modern festőművészet hatása a német könyvkötéskorációra* (Der Einfluss der ungarischen Malerei auf die deutsche Einbanddekoration) In: Magyar Grafika 8. 1927, S.29/30, 267/270. Vagy pl. Temesvári Pelbárt európai népszerűsége a könyvkötések alapján — ez a cikk (3710a tétel) az általános reneszánsz (28) fejezetbe

került, holott a Pelbárt-műveket borító eredeti kötéseknél csak egy része reneszánsz, a művek nagyobb része még gótikus bőrkötésben van. Sokszor nem sikerült a magyar elválasztás, vagy felcserélődött az sz és a zs, pl. kö-nyvtár, kö-nyve, kö-nyvkötés, renes-zánsz-kötések stb.

A 3973. tételeszám kétszer szerepel, az egyik nyilvánvalóan 3073. helyett, ahogy 4554. helyett 4544-nek kell lennie. Mindkét szerzőnél (Fiorillo és Fraknoi) az indexben helyesen van a tételeszám. Téves lehet viszont a névalak a szerzői betűrendes mutatóban Anton Kisa, ill. Anton Kiss esetében, mindkettőnél 5227. a tételeszám, s a kérdéses cikk szerzőjének neve helyesen Kisa. Ahogyan sajtóhiba miatt áll Cobden-Sanderson helyett Cobden-Anderson a szerzői betűrendes indexben (a könyvkötők mutatójában helyesen szerepel ugyanez a név). Nem sikerült megállapítani, hogy Elisabeth Soltésznek melyik cikke lehet a 3647-re tévesen besorolva, vagy Anton Kobergernek mi köze lehet az 1997-es tételezhez. Mindezek persze apró sajtóhibák, a bibliográfia értékét aligha csökkentik.

Alapvető kézikönyvet kapunk tehát Schmidt-Künsemüller-től. Dicsérendő az egész bibliográfia jó áttekinthetősége, könnyű kezelhetősége, kellemes tipográfiája. Ennek a műnek minden nagyobb könyvtár kézikönyvtárában ott a helye.

ROZSONDAI MARIANNE

Barker, Nicolas: Treasures of the British Library. Compiled by N. BARKER and the Curatorial Staff of The British Library. London 1988. The British Library. 272 p. 30 cm. 140 színes, 190 fekete-fehér képkel.

A British Library három évezred szellemi kincseit őrzi. A szerző, Nicolas Barker, tartalmilag és kiállításában egyaránt csodálatos könyvével, meghívja olvasóját, hogy kiválasztott kincsek bemutatásával a világ egyik legnagyobb és leggazdagabb könyvtárában kalauzolja. A könyv fejezetei nagyjából a könyvtár és egyes gyűjteményei történetét követik.

Egyáltalán nem könnyű meghatározni, hogy melyek is egy nagy könyvtár kincsei. Egy múzeum vagy galéria darabjai egyenként műtárgynak számítanak, a könyvtárak állományát viszont jobbra ezekben vagy folyóméterekben méri. Még a legkiválóbb könyv is csak eszköze valamely célnak, s a könyv értéke abban van igazán, amit olvasója nyer általa. A könyvek értékesebbek együtt, mint egyenként. Egy nagymúltú könyvtár

minden egyes könyve az egész könyvtár történetéhez járul hozzá a magáéval, s csakis ezáltal válik az adott könyvtár története teljessé. Egy nemzeti könyvtár igazi értéke, hogy benne helyeztetett el a nemzet kollektív bölcsessége. Nicolas Barker gondolatai ezek a könyv előszavában.

A British Library az 1753-ban alapított British Museum könyvtárából nőtt ki, s ma Nagy-Britannia nemzeti könyvtára. Évszázadokon keresztül összekapcsolódott a könyvtár és a múzeum története. 1973-ban szétválasztották a könyvtárat és a múzeumot, s lett a könyvtár új neve British Library. Ekkor csatolták hozzá a Szabadalmi Hivatal könyvtárát (Patent Office Library) és a központi nemzeti könyvtárat (National Central Library), amely az ország public library rendszerének magja volt. 1982-ben csatlakozott az India Office könyvtára, 1983-ban pedig a Nemzeti Hangarchívum (The National Sound Archive). Persze a régi osztályok is átalakultak, mind nevükben, mind szerkezetükben.

I. A British Library egy sor különgyűjteményből jött létre. Alapítójának Sir Hans Sloane (1660—1753) tekinthető, orvosi és természettudományi könyvek írója, korának egyik legnagyobb gyűjtője, aki a könyvek és kéziratok mellett képet, grafikát, térképet, érmet, hangszert, pecsétet, ásványt, állatokat és növényeket is gyűjtött. Később a Royal Society elnöke lett. Könyveit nem önzónféléten szerette, hanem nagylelkűen kölcsönözte is. Így történt például, hogy ifj. Köleséri Sámuelnak, kérésére, elküldött egy walesi nyelven nyomtatott bibliát. (Barker is kiemeli ezt, de bővebben ír a kölcsönzés körülményeiről Gömöri György a *Magyar Könyvszemle* 1989/3. számában, és tőle tudhatjuk meg, hogy éppen Sloane javaslatára Köleséri a Royal Society tagja lett 1729-ben. Az angol Tudományos Akadémiának ő az első magyar tagja.)

Sloane végrendeletileg a nemzetre hagyta nagy értékű könyvtárát és természettudományos gyűjteményét, a British Museum létrehozására vonatkozó olyan feltételekkel, hogy azokat az angol Parlament nem hagyhatta figyelmen kívül. Az alapítást tehát 1753 júniusában királyi jóváhagyással szentesítették, sőt II. György (1721—1760) az ún. Old Royal Libraryt 1757-ben a British Museumnak adományozta. A tudós és érdeklődő közönségnek a British Museum és könyvtára 1759. január 15-én nyitotta meg kapuit. 1823—57 között új épületet kapott, 1854—57 között emelték bámulatos kupolatermet, a legendássá vált olvasótermet. Ennek képe látható Barker könyvének elején. 1882-ben a természettudományos